

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ. ԹԻՒ Ե

1 Յուլիս 1890

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ ՊԱՂՏԱՏԵԱՆ

Փողոց Սուրբան Համալ, Թիւ 14

1890

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. ԱԵՏԱՐԱՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ : (Շարաքարու-
րիւն) : — Ն . Մ . Վ . Ա .
2. ՔՆԷԱՐԿՈՒԹԻՒՆ : — Գեորգ Վրդպս . Թերզիպաշեան :
3. ՀԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ Ի ՋԱՀԱՆ ԳԱՒԱՌ , Մայիս
1883 : (Շարաքարուրիւն) : — Ս . Ծ . Վ . Հաճեան :
4. ՍՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ : (Շարաքարուրիւն) : — Յ . Վ . Անճա-
եան :
5. ՈՒՂԵՐՁ Ի ՏՈՆԻ ՍՐԲՈՂ ՀՕՐԵՆ ՄԵՐՈՂ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒԱՍԱՆՐՇԻ ,
սոս Ամեն . Սեփանսու Պետրոս Ժ . Ագարեան Կ . Պա-
րիարք : — Չարեհ Մաշխասեան :
6. ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ ԱՐՇԱՐՈՒՆԵԱՅ ՔՈՐԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՄԵԼՈՒ-
րիւն ընթերցածոց :

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Ե Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Առաջին Տարի

ԹԻԻ Գ

1 Յուլիս 1890

ԱԻԵՏԱՐԱՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ (¹)

(Շարադարութիւն)

Գ .

Այս թուականները այսպէս հաստատելով, դիւրին կ'ըլլայ մեզ Յիսուսի մահուան տարին գտնել: Առ այս զատկական Տօնից հաշիւը ունիմք, զոր Սուրբ Յովհաննէս մեզ կու տայ:

Աւետարանիչն երեք Զատիկ կը յիշէ, առաջինն այն է որոյ վերայ խօսեցանք: Երկրորդն՝ յորում Քրիստոս ներկայ չէր, եւ երրորդն, որ Յիսուսի մահուան Զատիկն եղեւ: Մեկնիչներէն ոմանք չորրորդ զատիկ մի եւս կը կարծեն գտնել ի տօնի մի, որոյ անունը չտար Սուրբ Յովհաննէս, (Գլ. Ե. հմ. 1), որում Յիսուս մասնաւորապէս ներկայ գրտնուելու համար՝ Գալիլիայէ յերուսաղէմ եկաւ, եւ յորում Բեթհեզդա առաջանին անդամալցծր բժշկեց: Բայց անհնար է մեզ այս կարծիքը բնդաւելի: Եւ արդարեւ ամեն անգամ երբ Սուրբ Յովհաննէս Զատիկը յիշեւ կ'ուզէ, զայն յայտնապէս կ'որոշէ Պսակք բառը գործածելով. այս հա-

(¹) Տես Պսակք երես 97:

տուածին մէջ ընդհատական չրէից տօն մի կ'ըսէ (1) . այս միայն բաւական է սպառնացանելու համար թէ ա՛յլ երկրորդական տօն մի էր : Բայ աստի , Յիսուսի այս անգամ յերուսաղէմ գտնուիլը պատմելէն անմիջապէս յետոյ , Սուրբ Յովհաննէս կը պատմէ թէ Տէրն մեր Գալիլիա անցաւ , եւ թէ յայնժամ Զատիկն , չրէից տօնն , մերձ էր : Ուրեմն առաջինն Զատիկ չէր , եւ հնար է թէ Փռւրիմի տօնն ըլլայ , որ Փետրուար ամսոյ մէջ եղէւ , Զատիկ տօնէն միայն երկու ամիս յառաջ (2) : Թէ ի՞նչ պատճառի համար Տէրն մեր այս երկրորդական տօնին առթիւ յերուսաղէմ դնաց , զայդ չեմք գիտեր , որպէս նաեւ չեմք գիտեր թէ ի՞նչ պատճառի համար հետեւեալ Զատիկն հոն չեկաւ . Աւետարանիչն տանց վերայ բան մի չգրուցեր : Ուստի այս նիւթիս վերայ ոչ այլ ինչ , եթէ ոչ կարծիս միայն կարեմք ընել : Բայց չը կարեմք արդեօք ենթադրել թէ իւր այսու առթիւ բրածճանապարհորդութեան պատճառն սա էր , զի կ'ուզէր պարզապէս բժշկել աւագանին թշուառ եւ լքեալ անդամաւորը , որոյ միամիտ հաւատքն եւ հաստատուն վստահութիւնն իւր սիրտը չարժած էին :

Ո՛րպէս եւ իցէ , այս՝ ժամանակագրութեան տեսակետով երկրորդական խնդիր մի է , եւ չեմք ուզեր այս նիւթիս վերայ առաւել երկար խօսիլ :

Ուրեմն Յիսուսի քարոզութիւնն երկու տարիէ դոյզն ինչ տեղի տեսց , 781 , 782 եւ 783 ի երեք տարիները ի միասին առեալ . իւր քարոզութեան երրորդ Զատիկն , այս է 783 տարւոյն , այսինքն երկրորդն որում ինքն յերուսաղէմ ներկայ էր , իւր մահուան Զատիկն եղէւ :

Ստուգուած է թէ Նիսան ամսոյ 14դ օրն , որ Զատիկի նախընթաց օրն էր , Տէրն մեր մեռած է , ճիշդ այն վայրկենին , յորում Տաճարին մէջ զատական դառնն կը զոհուէր (3) , եւ այս թուականն , իւր մահուան տարին Ուրբաթ

(1) Մի քանի մեաագիրք յօդ ունին , այսինքն ՚ի բօքսի Տօնն , բայց գուցէ այդ՝ ընդօրինակողաց վրիպակն ըլլայ . մեաագրաց մեծ մասն այդ յօդը չունի :

(2) Դիսուն Տօգթօր Հիւկ եւս այսպէս կը կարծէ . եւ նորա հեղինակութիւնն , այսպիսի նիւթի վերայ , կարի մեծ է :

(3) Վալլոն . եր . 367 եւ հետեւեալքն : Ֆուար . հի . Բ . եր . 445 եւ հետեւեալքն :

օրուան մի հանգիպեցաւ ըստ Աւետարանչաց, եւ ըստ հաստատուն աւանդութեան եկեղեցւոյ :

Ուզեցին տատկադիտական հաշիւներով ճշդել թէ այս պայմանին ո՛ր տարին յարմար կուգայ :

Գիտեմք թէ Հրէից ամիսներն լուսնային ամիսներ էին, եւ թէ իւրաքանչիւր ամսոյ սկիզբն՝ արեգական մոտեցէն յետոյ, նոր լուսնոյ երեւնալէն կ'որոշուէր, հանգիպաւորութենէ իբր երկու օր յետոյ : Ուստի Նիսանի առաջին աւուր թուականը գտնելու համար, բաւ է նոր լուսնի ժամանակները հաշուել գարնան գիշերահաւասարին, այդ տարիներուն նկատմամբ, որք մեր թուականին 30 տարւոյն կը մերձենան :

Այս հաշիւս կարի դիւրինցած է Հարժըթօի տարեգրական տախտակաց շնորհիւ, որք հրատարակեալ են ի «Գիտութիւն ժամանակաց» 1846 տարւոյ : Այս տախտակաց շնորհիւն կը գտնուի թէ 783 տարին՝ նոր լուսինն Ն. Տ. ելած է Մարտի 22ին, ժամ 6ին, վայրկեան 42 երեկոյեան, միջին ժամանակ Բարիզու, եւ հետեւարար երեկոյեան ժամ 8ին, վայրկեան 53, միջին ժամանակ Երուսաղեմի : Չէ հնար ընդունիլ թէ նոր լուսինն երեւելի եղած ըլլայ երկրորդ օրն երեկոյեան ժամ 6ին, հանգիպաւորութենէ յետոյ 24 ժամ, նուազ. այլ երրորդ օրն, Մարտի 24ի երեկոյին : Ուստի, Հրէից հաշուելու կերպին համեմատ, Նիսանի առաջին օրն սկսած է Մարտի 24ին երեկոյեան ժամ 6ին, եւ տեւած է մինչեւ ց25 Մարտի, ցժամ 6. հետեւարար Նիսանի 14ն տեւած է Ապրիլ 6է մինչեւ ց7 Ապրիլի ց6 ժամ երեկոյեան :

Այժմ, դիւրին է գտնել թէ չարթուան ո՛ր օրն այս թուականիս կը համապատասխանէ : Հապմայ 783 կամ հասարակաց թուականին 30դ տարին՝ Յուլիտեան չրջանին մէջ այս կարգը կը բռնէ .

$$4713 + 30 = 4743$$

այն տարին արեգակնային մի չրջանին 11դն է . հետեւարար Կիւրակէ օր մի սկսաւ ⁽¹⁾, Ապրիլի 7, այսինքն տարւոյն 97դ օրն, Կիւրակէով սկսող մի չրջանին 6դ օրն է, ուրեմն Ուրբաթ մի է :

(1) Տես Պիօի Մամեմանիքական ժամանակագրութեան բովանդակութիւնը, Գիտութեանց Ակադեմիայի յիշատակարանը, ճ.Տ. ԻՔ. եր. 240 :

Յորմէ կը հետեւի թէ 783 տարւոյ Նիսան ամսոյ 14 օրն, ինչպէս Աւետարանիչք կ'աւանդեն, ստուգիւ Ուրբաթ մի էր: Դիւրաւ կը տեսնուի թէ եւ ոչ մի ա'յլ տարի, ի ըստ առեալ 786 տարին, զոր մեք ա'յլ պատճառաց համար ի ըստ դրինք, այս պայմանին չի համապատասխաներ, եւ նոյն 786 տարին իսկ այդմ չի յարմարիր, եթէ ոչ Նիսանի առաջին օրը, հանդիպուորութեան մաթեմատիքական ժամանակէն 24 ժամ յետոյ սկսեցնելով, որ անհնարին է:

Այսպէս աստեղագիտական հաշիւներն սքանչելապէս կը ճշգրտեն այդ եզրակացութիւնները, որոց հասանք Աւետարանական բնագրաց պարզ քննութեամբ, եւ պարտմք վերջնականապէս ընդունիլ թէ 783 տարին, Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի մահուան տարին է:

Շարայարհի

Ն. Մ. Վ. Ա.

ՔՆԷԱՐԿՈՒԹԻՒՆ (Hypnotisme)

Քնէարկութիւնն մեր ժամանակին ամենէն տարօրինակ եւ հետեւապէս ամենէն ուշադրաւ երեւոյթն է: Ըստ հիման եւ ըստ ներքին հանգամանաց, չստ չտարբերիր Մեսմերականութենէ (Mesmérisme) եւ Կենդանական Մագնէտականութենէ (Magnétisme animal), որոնք տարիներով յառաջ գիտնական ակումբներն՝ միանգամայն եւ գռեհիկն շփոթեցին. աշխարհ զարմացած էր եւ գրեթէ կարծած խոր քունէ մը սթափիլ եւ տեսնել իւր առջեւ լայնածաւալ նոր աստղաբեկ մը եւ բարեգուշակ հորիզոն, որ կը տարածէր բնութեան գազանեաց անբաւ աշխարհ մը: Այլ այժմ կը տիրէ Քնէարկութիւն, եւ ուշի ուշով կը զննուի. եւ, յամաց հետէ, լուսավար եւ ստուգադպոյն խուզարկութեանց աւարկոյ եղած է, որոնք արտասովոր եւ բազմազան երեւոյթներ յառաջ բերին. եւ փիլիսոփային եւ բնախօսին հետաքննութիւնը գրաւեցին, հոգեխօսական՝ բժշկա-

կան եւ մանկավարժական տեսակէտից մէջ ունեցած կարեւորութեանն համար :

Բազմակնձխուն զգուարութիւնք պատած են ճանապարհն . մէկ կողմէն երեւոյթներն բազմաթիւ , յայտնի , ծանրակշիւ , եւ շատ անձինք , — որոց մէջ կը գտնուին նաեւ կարի զգուշաւորք եւ կրօնասէրք , — որոնք Քնէարկութեան խնդիրն հետադօտութեան արժանի կը դատեն . միւս կողմանէ այնպիսի դիպուածք , որոնց առջեւ կ'ապշի ու կը լռէ նոյն ինքն յիշխողօրայն ու բնագէտ , եւ թերթելով իւր հատորներն , չկրնար այս Գորգեան հանգոյցն լուծանել : Ո՞վ պիտի հարթէ ուրեմն այս խոչն եւ խռի . ո՞վ պիտի համարձակի վերջնական պատասխան մը տալ : Իսկ ուրիշ տեսակէտով նայուելու որ ըլլայ , Քնէարկութիւնն՝ առանց ինչ տարակուսանաց , Կրօնից ժամանակակից Զատագովներուն խորին ուսմանցն կարեւոր աւարկայ մը կը դառնայ . որովհետեւ ոմանք անոր պատրուակաւ ազատ կամայ եւ հրաշքներու դէմ մինչեւ իսկ առարկութիւններ յարուցանել ժպրհեցին . զորս մեք աստէն համառօտիւ ի զնին պիտի առնումք :

Բայց ամեն բանէ յառաջ քնէարկ (hypnotique) երեւոյթներն կարճ ի կարճոյ նկարագրելն հարկ անհրաժեշտ է : Հազիւ մեծաւ զգուշաւորութեամբ կրնամք այս նորանշան եւ անսովոր եղելութեանց իրականութիւնն բնդունիլ . եւ կը խոստովանիմք որ անոնց բնութիւնն ու որպիսութիւնը որոշակի սահմանելը շատ զգուարին է : Եթէ քնէարկութեան գործողութեանց ու փորձերուն օրինաւորութեան վրայ լինէր մեր զբաղմունք , նկատելով որ գործք մը խափանելու համար բաւական է ծանր վտանգի մը միայն ներկայութիւնն , անտարակոյս պիտի հարկադրուէինք յանաշառ եւս խտուցիւն միտել . պէտք չէ ամենեւին որ ի կիր առնումք այնպիսի գէնքեր , որոց անգօրութիւնն հնար է գտնէ ցուցնէ սաղաքայ ժամանակն : Այս պատճառաւ է որ քնէարկութիւնն ուսումնասիրողներէն ստուգութեամբ հաստատեալ եւ բնդհանրապէս բնդունելի եղած դիպուածներն միայն իրր վաւերական համարելով , նոցա աղբեր եւ ծագման մասին փոքրիկ իսկ տարակոյս յերեւան ենեւուն , աւելի եւս պիտի ենթադրեմք թէ այն երեւոյթներն բնութեան զօրութեան արդասիւք ըլլան : Իսկ եթէ՝ անդրադոյն

զննութիւնք եւս եւ զիւտք՝ մեր իբր տարակուսական բռնածներն ստոյգ հրատարակելու ըլլան, այն ատեն պէտք պիտի ըլլայ անոնց կռթիւնն ուսումնասիրելով իմանալ ու մեկնել: Եւ եթէ ծանրակշիւ փաստերով ապացուցուի թէ բնական օրինօք եւ եղանակաւ մեկնուած մի քանի զիպուածներն չեն կրնար բնութեան զօրութեանցը վերադրիլ, այս ալ ուրիշ ապացոյց մը պիտի ըլլայ մեր ձեռք ընդդէմ բանապաշտից, որք բնութենէ վեր եղող ամեն բանի հաւատարմութիւնն ու գոյութիւնը բացարձակապէս կ'ուրանան: Գանք մեր նիւթոյն:

Ա. Ի՞նչ է ֆեկարիտքիւնն եւ ի՞նչ արգասիք յառաջ կը բերէ: Քնէարկութիւնն զանազան միջոցներով յառաջ բերուած տեսակ մը արուեստական քուն է: Կրնայ ըլլալ որ այն անձը որու վրայ այդ փորձերը կը կատարուին, իւր յօժար կամօք զինքն այս քնոյ ենթարկէ: Եւ երբեմն նաեւ կը պատահի որ առանց իւր գիտութեան զինք կը քնացնեն: Պատճառն անյայտ է: սակայն, ըստ խոստովանութեան ամենեցուն, մեծ յարակցութիւն ունի մագնիսական քնոյ հետ, որով եւ յառաջ կը բերուի գլխաւորաբար հայեցումածներով, չիմամբ: Այդ քունը մերթ կարի խորունկ է, եւ մերթ նուազ. եւ որչափ որ մէկն նոյն փորձերու նախապէս ենթակայ եղած ըլլայ, այնչափ աւելի զիւրութեամբ այս քունէս կը յաղթահարի: Քնոյն տեսած ժամանակ, քնէարկողը (hypnotiseur) քնէարկելոյն (hypnotisé) զանազան բաներ կը հրամայէ, զորս նա արթննալուն ամենայն ճշգրտութեամբ կը կատարէ, առանց ամենեւին գիտնալու թէ այս բաներս իրեն հրամայուեցան, կամ ո՛վ եւ ե՛րբ հրամայեց: Ո՛րչափ մարդիկ կրնան այս տեսակ փորձերու ենթակայ ըլլալ, քնէարկութիւնն արդեօք հիւանդոտ վիճակ մը եւ կամ ախտաբանութեան հետ յարաբերութիւն չունեցող արտաքոյ կարգի քուն մի է: Ի՞նչպէս պէտք է նորա փափոխութիւնքն կամ ստորիճաններն որոշել: — Ասոնք շատ կարեւոր եւ ծանրակշիւ խնդիրներ են, որոնց վրայ քնէարկութեան գալոցներն յերկուս կը բաժնուին. առաջինն Սալբէթիէրի գալոցն, որոյ պարագլուխ է Տօգթ. Շարդոյ. երկրորդն Նանսիիքը, որոյ առաջնակարգ ներկայացուցիչն է Տօգթ. Պէռնհայմ: Բայց մեք անոնց վրայ պիտի չվիճիմք: Այս երեւութից մեկնաբանութեան մէջ առաջին գալոցն

աւելի կարեւորութիւն կուտայ ֆիզիզական եւ գործարանական պատճառներու . երկրորդն՝ հոգեկան պատճառներու եւ քեշայրուքեան (suggestion) : Եթէ կամենալու ըլլայինք մտնրախոյզ ըլլալ եւ մանրապատում, անշուշտ այս տարբերութիւնը զանց առնելու չէինք . այլ որովհետեւ սեղմեալ շրջանակի մը մէջ փակուելով՝ պէտք է մի քանի յօդուածներով շատանամք, բուսական պիտի ըլլայ յիշեցնել, թէ՛ ըստ փիլիսոփայութեան Ս . Թովմայի Ագուինուցոյ , այս երեւոյթք չեն կրնար յառաջ դալ եթէ ոչ հոգւոյ եւ մարմնոյ՝ որոնք միմեանց վրայ մեծ ազդեցութիւն ունին , միջամտութեամբն եւ ներգործութեամբ միմեկուրման : Նկարագրենք ուրեմն այս երեւոյթները , ինչպէս տեսնուած են յարմարագոյն ենթակայներու վրայ եւ յաջողագոյն հանգամանաց եւ պարագայից մէջ . եւ նախ խօսիմք տնոնց վրայ , որոց իրականութիւնն ստոյգ կը թուի . յետոյ յիշեմք զայն , որք փոքր ինչ կամ առաւել տարակոյս կը վերցնեն :

1 . Ստոյգ եզող դիպուածներն են՝ քնէտրկողէն թեւադրուած զգայարանաց ցնորք կամ պատրանք (hallucination) . նոյն եզանակաւ թեւադրուած բողձանքներ . մարմնոց գործարանաց զանազան պաշտամանց մէջ այլ եւ այլ տեսականութեամբ յառաջ եկած տարօրինակ երեւոյթներ , որոնք կրնան ազդեցութիւն ունենալ նաեւ այն դործողութեանց վրայ , որոնք մարմնոյ կանոնաւոր եւ բնական վիճակին մէջ մեր կամքէն բոլորովին անկախ են : Դիտելու է որ այս երեւոյթներս ընդհանրապէս քնէած քնոյ (sommeil hypnotique) մէջ թեւադրուած են , կա՛մ նոյն քնոյ մէջ եւ կա՛մ արթննալէն վերջը կատարուելու նպատակաւ . բայց յոյժ զգայուն անձանց կրնան նաեւ քնէն դուրս եւս թեւադրուիլ :

Զգայարանքներու պատրանաց արդիւնքն է որ քնէտրկեալը կը կարծէ իրօք տեսնել , լսել , ճաշակել , զգալ բան մը որ իրեն թեւադրուած է , բայց իրօք չկայ . եւ կամ ընդհակառակն , բոտ թեւադրելոյ քնէտրկողին , իրաւցի՛ չտեսներ իւր աչաց տուէն եղած իրական բաներ , չլսեր ուժգին թնդիւններ , չզգար մինչեւ խի ստատիկ եւ խայթիչ ցուեր : Եւ այս դրական եւ ժխտական պատրանք յաճախակի ի միտին խառնուած են եւ կը գուգընթանան : Ահա-

ւասիկ մի քանի օրինակներ, զորս յառաջ կը բերէ Տօքթ. Պէռնհայմ:

« Սրտի հիւանդութեան ենթակայ գտնուող հիւանդի մը զոր ես կը խնամէի, արուեստական քնոյն ժամանակ կ'ըսեմ. « Երբ պիտի զարթնուս, գիշերուան սեղանոյն վրայ գտնուող գիրքն պիտի առնուս. Ծերդ էջն պիտի բանաս. հոն պիտի գտնես քու պատկերդ շատ ճշգրիտ նկարուած »: Երբ զարթեալ, կը տեսնեմ որ կ'առնու գիրքը. — « Ի՞նչ կը փնտռես », կը հարցնեմ. — « Պատմութիւն մ'է, զոր երէկ սկսած էի. կարծեմ Ծերդ էջին մնացեր էի »: — « Միթէ այն էջին վրայ արտաքոյ կարգի բա՞ն մը պիտի գտնես »: — « Ո՛չ. սոսկապէս պատմութեան չարունակութիւնն է »: Կը փնտռէ էջն, ու զայն գտնելով կ'ապշի կը մնայ: « Հա՛. ի՞նչ է այդ. նկա՛ր մը »: Մի քանի վայրկեան քննելէն ետքը, կը ճանչնայ վերջապէս ու կը գոչէ. « Այդ պատկերն ի՞մն է »: Մինչ փնտռելու վրայ էր այն էջն, դեռ չէր գիտեր թէ անդ պիտի գտնէ իւր պատկերը. եւ աղէկ մը զննելէն վերջը միայն կարող եղաւ ճանչնալ իւր պատկերն ըլլալը:

« Ե... ին ուտել կու տամ երբեմն կեռաս, երբեմն դեղձ կամ խաղող, ամէնքն ալ երեւակայական. եւ կամ, երբ որովայնասրկութիւն ունենայ, իրեն կը խմցնեմ երեւակայական շիւ մը Սիսիլի: Նա կեղծեալ շիւն կ'առնու. գոյութիւն չունեցող գաւաթի մը մէջ կը հեղու. եւ մի գմիոյ կնի երեք եւ չորս անգամ կը խմէ, կլլելու ամենայն շարժումնքներն կատարելապէս ի գործ դնելով. զայն դառն կը գտնէ. գաւաթը տեղը կը գնէ. եւ օրուան մէջ մինչեւ չորս հինգ անգամ որովայնալուծութիւն կ'ունենայ, որ այս ցնորական մաքրողականին արդիւնքն է »:

« Կ... անուն Տիկնով մը, որ հանձարեղ է, զգայուն եւ ջղացաւութեան ենթակայ չէ, անկեղանոցի բակին մէջ զինուորական նուագածութիւն մը լսել կուտամ. զօրքեր վեր կ'ելլեն, կը մոնեն դահլճին մէջ. կը տեսնէ թմրկապետ մը որ իւր անկողնոյն առջեւ ոտքերուն վրայ չրջրջիկ կը դառնայ. նուագածու մը կը մօտենայ իրեն, կը խօսի. նա արբեալ է... ան առեն Կ... կը կանչէ հիւանդապահ Քոյրերն, որք կը վազեն կու գան եւ արբեալը դռնէն դուրս կը ձգեն: — Քնացած ժամանակը իրեն թելադրուած բոլոր

այս տեսարանն՝ որոյ ինքն է դերասանուհի եւ հանդիսատես, իւր առջեւ կը սլարզի սրայծառ եւ իրական եղտնակու։ Թէեւ յաճախ այս տեսակ ուտարանք զինք խաբած ըլլան, այսու հանդերձ նա չկրնար անոնցմէ ազատիլ։»

«Քաղաքէն անկեւանոցն այցելելու եկող երկուց տիկնանց առջեւ ժ... Տիկնոջ կը թեւադրեմ որ արթննալուն ա'լ զիս չսլիտի տեսնէ. զիս պիտի չլռէ. իրեն համար ա'լ ես հոն պիտի չըլլամ։ Կ'արթննայ եւ կը փնտռէ զիս. ի զուր կ'երթամ իւր առջեւ. ականջն ի վար կը սրտամ թէ հոն եմ. կը կծմթեմ իւր ձեռքը, զոր նոյն ընդ նոյն կը քաշէ դժկամակութեամբ, առանց սակայն տեսնելու թէ ընտղն ես եմ։ Ներկայ դտնուող տիկնայք անոր կ'ըսեն թէ ես հոն եմ, թէ իրեն կը խօսիմ. այլ ընդ վայր. նա զիս չտեսներ եւ կը կարծէ որ անոնք զինքը կը ծաղրեն։»

Թեւադրութիւնն կրնայ նաեւ կատարելապէս խլացնել՝ կուրցնել կամ անդամալոյծ ընել ու գօսացնել։ Քնէարկեալին կ'ըսեն. «Դու պիտի չկարենաս ա'լլ եւս բթամատդ խաղցնել», եւ որչափ ալ ճիգ ընէ, անշարժ կը մնայ իւր բթամատն։ Երբեմն զգայնութիւնն իսկ կը կորուսանէ. «Թո'ղ չի զգայ ա'լլ եւս քո բազուկ», կ'ըսեն իրեն. եւ այնուհետեւ թո'ղ կամթեն, թո'ղ խայթեն այն բազուկը, թո'ղ անոր վրայէն ելեքարական հոսանք անցնեն. անզգայ է նա եւ անշարժ. ցաւոյ եւ ոչ մի փոքրիկ նշան կուտայ։ Քնէարկութեան մէջ, նոյն իսկ առանց թեւադրութեան, կարելի է անզգայ եւ ուշաթափ ընել, որով անդամներն յոյժ տաղտկալի դրութեան մը մէջ ընդ երկար կրնան մնալ առանց ինչ դժուարութեան։ Ուստի եւ կը հետեւի անտի թէ քնէարկեալք չեն կեղծեր. քանզի սոյնօրինակ անզգայութիւն մը անմարթ է կեղծել։ Զայս եւս յաւելումք թէ քնէարկութեան այս արդիւնքները ո'չ միայն խօսքով՝ այլ նաեւ դեռ ուրիշ եղանակաւ ալ կրնան ձեռք բերուիլ։ Դնդերայ վրայ ճնշումներ ընելով այնպիսի խստութիւն յառաջ կը բերուի, որ անոնց շարժումն ամենեւին չիմանար քնէարկեալն. այլ որովհետեւ այն ճնշումն ինքն զգալով, այնպէս ճնշուած դնդերօք չգործելն իրեն թեւադրուած կրնայ կարծել, անոր համար հնար է թէ այս երեւութիւն մէջ ալ թեւադրութիւն տեղի ունենայ։ Ուստի կը թուի

թէ տառնց մէջ աւելի զօրեն բնախօսական պատճառներ՝ քան
թէ հոգեխօսականքն :

Թեւադրաւ թիւնն կրնայ կարծեցնել որ երբեմն զգա-
ցուած ըլլայ բան մը որ երբեք տեղի չէ ունեցած . կամ
բոլորովին մոռցնել բան մը , որ իրօք տեսնուած է , լսուած
եւ զգացուած : Քննարկեալ մը կրնաս համոզել թէ հար-
ուած մ'ընդունեցաւ , թէ վիրաւորուեցաւ , թէ այս կամ
այն անուն մէկուն ոճրագործութեան ներկայ գտնուեցաւ ,
մինչ այս ամենայն լոկ մտայածին բան է . ընդ հակառակին
ամեն տեսակ եղերունք իւր առջեւ կրնան գործուիլ , զորս
կարելի է գիւրութեամբ մոռցնել տալ իրեն :

Վերջապէս այս պատրանք նոյն իսկ պատրելոյն անձին
նկատմամբ եւս կրնան տեղի ունենալ . եթէ թեւադրես ի-
րեն , նա ինքզինք պիտի կարծէ հետզհետէ զօրաւոր մը ,
մեծ տիկին մը , կրօնաւոր մը , դատաւոր մը . մինչեւ իսկ
անասուն մը , ինչպէս՝ ձի մը , կատու մը , շուն մը , եւ ըստ
այս համոզման պիտի գործէ :

Միտքն այլայլով եւ ուշաբարձ ընող պատրուական ե-
րեւութից մէջ մէկ քանի հատին վրայ ակնարկեցինք , որոնք
կամայ հետ առնչութիւն ունին . բայց հարկ է յիշեցնենք
թէ կան նաեւ ուրիշ տեսակներ , յորս քննարկեալն իրեն
թեւադրուած բանը կը կամենայ , կարծելով որ ինքնայո-
ժար եւ ուղադատեալ կը գործէ , եւ չյիշէ բնաւ թէ ընել
ուզած գործն քննած քնոյն մէջ իրեն թեւադրուած ըլլայ :

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ Ի ԶԱՆԱՆ ԳԱԻԱՌ⁽¹⁾

ՄԱՅԻՍ 1883

(Շարադարութիւն)

Գերիմասա Ալիշանեան վարդապետն կը կարծէ թէ Աղսարան է հինն Կոմանա Կասանիւոյ դաւառին Գամրայ, կամ Կոմանա Կապադովիւոյ : Այլ հաւանութեան տեղի եւ հնութեան բնաւ հետք չեն երեւիր աստանօր : Ամենքն նոր եւ արարական Սեյճուղեան շինութիւնք են : Գերեզմանատան մէջ տեսնուած բեկորներն ամենքն եւս Նարիուղի բերուած են : Նախկին կոչումն անծանօթ է մինչեւ ցատաներորդ դար, յորմէ սկսեալ կը կարգացուի պատմագրաց մէջ Աղսարան անունն, որ տեղացւոյ ստուգարանութեան համեմատ Աղս-խարան ըմբշամարտի բնակարան, կամ հաւանականագոյնս արարացի եղ-պօսրան է, ընդարձակ յուսթի եւ արդաւանդաշող դաշտին պատճառաւ, որ երեք դար արիւննուչտ պատերազմաց եւ կոտորածոց ասպարէզ դարձաւ մերձակայ տիրապետողաց ձեռքն :

Աղսարանի դաշան, Ատանայէն յետոյ, Փոքուն Ասիոյ յառաջակողմն՝ տառջին կը համարի բարբերութեան կողմանէ : ցորեանն եւ դարին միջակ հաշուով մէկին մինչեւ քսան կը պտղարբերեն : Յունիսի սկիզբներն արտերն կը հընձուին, անբաւ առատութիւն է ծաղկանց եւ մարդաւէտ արօտներու :

Աղսարանի վրայ մեր խօսքը չաւարտած, արժան կը դատարմք դնել աստանօր այն սակաւաթիւ տեղեկութիւնները, զորս հետաքննութեամբ հին պատմադրերէ հաւաքած եմք :

Ի Թուին 1108 Տուգրիկ Արսլան Թագաւորն Մերտնոյ էառ զԱղսատայն, եւ եկն ֆրանգն եւ գերեաց զաշ-

(1) Տես Պատկեր երես 103 :

խարհն Մելտենոյ, (Միխայէլ Ասորի, տիպ Երուսաղեմի, էջ 410):

Ի թուին 1133 Մատուտ Սուլթանն, որդի Դլիճ Ասլանայ էառ զԱլպսմայն: (Նոյնն, անդ. 118):

Ի թուին 1152: Զօրքն թագաւորին Իկոնիոյ որ կային յԱլպստայն, ապստամբեալ թագաւորեցուցին զՄահուտին զորդին Մահատիի: (Նոյնն, անդ. 4501):

Ի թուին 1154, Զօրացաւ Սուլթանն Դլիճ Ասլանն և սոս զԿաստուկն (այժմ Կէտիք Զպուք ընդ մէջ Կեսարիոյ և Սեբաստիոյ, գայմագամուծիւն ընդ Սեբաստեաւ, գաւառազուխ Շահր Գըշլա գիւղաքաղաք) և զԱլպստայն, զՏարանդա ի ձեռն Տանուլին և հալածեաց զորդին Թանշմանայ: (Նոյնն, անդ. 451):

Ի թուին 1086, յայտ ամի Ամիրայ ոմն Պօլտաճի անունն, սորա առեալ զՋահան գաւառ, և Կաթուղիլոսն Թէոդորոս եղև ընդ իշխանութեամբ նորա: (Մատթ. Ուռհայեցի. էջ 259):

Ի թուին 1151. յայտ ամի եկն յերկիրն Ջահանայ ձին կարմիր ի նաւասարդի ամսոյ քսաներեքն. ի նմին աւուր յորժամ անդ կարմիր ձին երեկ, յերկիրս քրիստոնէից երեկ ձին սպիտակ և մոխրախառն որպէս յանցեալ ամի: (Նոյնն, անդ. 505):

Ի թուին 1152. Մեծ Ամիրայն (Գանիշմեանց) Կաղուպ Ասլան որդի Ամիր Խազէայ Տէր Սեբաստիոյ և Գամրաց եկն գաղտագողի յերկիրն Ջահանայ ի մայրաքաղաքն Ալպսմա:

Զայս լուեալ Սուլթանին (Խըլիճ Ասլանայ) գայ յօժարութեամբ և խրոխտալով ի խնդիր վրիժուց աննդեան երկրին իւրոյ, և Եաղուպ Ասլան իմացեալ զգալուստ նորա, առեալ զերկիրն ամենայն ոգիս իբրև եօթանասուն հազար տարեալ յերկիր իւր ոչ գերութեամբ: (Նոյնն, անդ. 519):

Ի թուին 1160. Խլիճ Ասլան և Եաղուպ Ասլան ա-

րարին սէր ընդ միմեանս, տալով ի ձեռս նորա (Խլիճ Ասլանայ) զսպլասն քաղաք եւ զգաւառս նորա՝ որ իւր էր եւ հօր իւրոյ յառաջագոյն, եւ զայն ուզէր ի շմորիլն իւր-
եանց: (Նոյնն, անդ. 540):

Ինձ հաւանական կ'երեւի թէ զհինն Կոմանա Կադաս-
նիոյ Գամրաց, որ Պէլլոնայի հռչակաւոր տաճարաւ պան-
ծացեալ էր, պէտք է որոնել Ալպարանի ուրիշ մօտակայ
վայրերը Սարոս գետի եզերքն, որ այժմ Շարըրմաղի կը
կոչուի: Փաջայարմար է հին Կոմանան Շար տէրէսի աւե-
րակներուն մէջ զետեղել, որք իրենց նրբութեամբ եւ գե-
ղեցկութեամբ ճանապարհորդները կը հիացնեն, եւ կիսա-
կործան Ամիրիթէատրոնն արժանի է պանծալի Պէլլոնայի
տաճարի մը, եւ շրջակայ շէնքերուն հետքն եւ մնացորդ-
ներն համարել Կոմանա Կապադոքիական, թէպէտեւ տեղա-
կան աւանդութիւնն այժմեան Ազիլիէ դաւառին Բունար
պաշը աւերակները կը համարի, ուր Սուրբ Յովհաննէս
Մկրտչի փառաւոր եկեղեցւոյ աւերակներն ցարգ կ'երեւին,
որոյ վրայ ուրիշ առթիւ պիտի գրենք:

Շար տէրէսիչէն յԱզիլիէ բերուած մարմարիտնի մը վրայ
տեսնուած արձանագրութիւնն է հետեւեալն:

H O Y I E q A Φ O q O I O

Շարայտիկի

Ս. Ծ. Վ. ՀԱՃԵԱՆ

Ս Ղ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն (1)

(Շարայտաւրիսն)

Գ.

Երբ եւրոպական նոր լեզուները ծագեցան եւ ժողո-
վուրդք սկսան մոռնալ զլատիներէն, տիրոնեան նշանագի-
րերն ալ անհետացան եւ սղագրութեան արուեստը մոռնող

(1) Տես Պատկեր երես 108:

չգտնուեցաւ . այն նշանադրաց կիրառութիւնը զաղբեցաւ ի Գաղղիա՝ Թ.Պ դարէն , եւ ի Գերմանիա՝ Ժ.Պ դարէն ետքը : Տասներորդ դարէն մինչեւ եօթնեւտասներորդ դար սղաքրութեան պէտքն զգալի չեղեւ՝ Եւրոպիոյ քաղաքական հանգամանաց այնմ աննպաստ լինելուն համար : Ուր որ այն պէտքն զգացուեցաւ՝ անյատաղ դիմեցին սղաքրութեան : Այս կարօտութիւնս զգալի եղեւ նախ յԱնգլիա , ուր ի բազմաց հետէ հաստատուած էր երեսփոխանական կառավարութիւնը . հարկ էր ուրեմն խորհրդարաններուն մէջ արտասանեալ ճառախօսութիւնքն արձանագրել , եւ այս՝ ի ձեռն սղաքրութեան միայն կարելի էր : Այս պատճառի համար է զի այն արուեստ եօթնեւտասներորդ դարու մէջ այնքան մշակուեցաւ յԱնգլիա , որ ընծայեց աշխարհի՝ նոր սղաքրութեան հայրերը : Զայս եւս յաւելում զի նորա կիրառութիւնն ընդհանրացաւ յետ գիտոյ տղաքրութեան , եւ թէ յայնժամ առաւել մեծարեցաւ նորա օգտակարութիւնը . տղաքրութիւնը մեծապէս նպաստեց բարգաւաճանաց այն արուեստի որով մարդ անմիջապէս կ'արձանագրէ յանպատրաստից արտասանեալ ամէն ճառախօսութիւնները :

Որպէս վերն ըսի , համառօտաքրութեան պէտքն զգացուեցաւ մանաւանդ այն երկրի մէջ ուր երեսփոխանական կառավարութիւնը կուսակցութեանց պայքարներու ատպարկէ բացեր էր , այսինքն խորհրդարանական պերճախօսութեան , որպէս կ'ըսեն յեւրոպա : Ուստի , Ժ.Պ դարէն յետոյ սղաքրութիւնն , ի Ֆրանսա եւ այլուր ճանչցուելէն շատ առաջ , կը գործածուէր յԱնգլիա : Արդարեւ Ուիլլիս եւ Թիմօթի Պրայթ հնարեցին նախ զայն արուեստ : Պրայթ երկատիրեց զառաջինն գիրք մի յազազս նորոյ սղաքրութեան , զոր հրատարակեց ի 1588՝ ձօնելով զայն Եզիտրեթ թագուհւոյն : Անգլիացիք նախ շօրքիեկն (կարճ գիր) անուանեցին համառօտաքրութեան նշանները : Պրայթի եղանակին հեռեւեցաւ Մաքօլէյ , որոյ դրութիւնն ընդ երկար դորձածուեցաւ յԱնգլիա : Ի 1659 Շէլթըն արտադրեց սքանչելի եղանակ մի , զոր ասպետն Ռամսէյ տարաւ ի Գաղղիա ի 1688 : Գարձեալ յԱնգլիա հաստատուեցաւ նախ (1780) պաշտօն սղաքրական՝ երկուց խորհրդարանոց ատենարանութիւնքն արձանագրելու համար . զայս ձեռնարկ ի գլուխ հանեց Բէրրի , որ Մօրնինկ Բօսք անուն լրագրոյն տէրն էր :

Աղագրութիւնը մտաւ ի Գաղղիա Պրայթի հրատարակութեան գրեթէ մի դար ետքը՝ ի ձեռն Սկովտիացի Շարլ Ռամսէյի⁽¹⁾, որ ի 1681 հրատարակեց՝ ձօնելով *Լուգովիկոսի ժԴ-ի՝ երկասիրութիւն մի այս խորագրով*։ Առաջագործքիւն կամ *արուեստ գրելոյ խօսքի ջափ արագ* (*Tachéographie ou art d'écrire aussi vite qu'on parle*)։ Ի 1651 արքայն Քոստար արգէն հրատարակած էր ի Բարիզ մատեան մի սղագրութեան վրայ, Եղանակ գրելոյ խօսքի հաւասար արագութեամբ։ Ռամսէյի երկասիրութիւնը լատիներէն եւ գաղղիերէն գրուած էր։ Նորա սղագրական եղանակը կը վերաբերէր երկրորդ եղանակի, զորմէ խօսեցայ գրութեանս առաջին մասին մէջ։

Շէյթընի եղանակը, զոր վերը յիշեցի, տեւողական յաջողութիւն ունեցաւ յԱնգլիա։ սորա մէջ 300 բառի համաստեղութիւնք կային, այսինքն սովորական բառերու, որպէս են գերանուանք՝ մակրայք՝ նախագրութիւնք՝ չաղկապք, եւն։ սոքա համաստեղաններով կը բացատրուէին։ Նոյնպէս ձայնաւոր տառք եւ սովորական վերջաւորութիւնք բառից կը գրուէին կէտերով։ Բայց այս բազմաթիւ համաստեղութեանց կիրառութիւնն անկարելի էր նոցա որք զրկուած էին զօրաւոր յիշողութենէ։

Ռամսէյի ջանքն արգիւնաւոր չեղեւ, քանզի սղագրութեան պէտքն զգալի չէր Լուգովիկոս ժԴ-ի եւ նորա յաջորդաց աշխարհավարութեան ժամանակ։ արդարեւ այն արուեստ տակաւին անձանօթ էր Գաղղիացոց Ժ.Գ. դարուն վերջը։ Ֆէօթրի անուն ոմն հրատարակեց ի 1775 երկասիրութիւն մի այս խորագրով։ *Համանոս դասագիրք սիրունեան սղագրութեան կամ հաւաքածոյ դիւրին եւ դիւրիմաց համանոսագրութեանց*։ (*Manuel tironien ou Recueil d'abréviations faciles et intelligibles*), զոր ձօներ էր Թիւր-

(1) Սա՝ եղբայր է Անսրէ Միշէլ օր Ռամսէյի, որ բողոքականաց վարդապետութեանց վրայ ինչ ինչ տարակոյսներ ունենալով՝ զայն լուսարանելու համար գնաց ի Հոլանտա, ի Ֆրանսա, ուր խորհուրդ հարցուց Ֆէնէլօնի։ Քամպրէի բազմամեա եւ սքանչելի եպիսկոպոսը յուզաւորապէս իրաւունք զնա (1709)։ Յետ մեծամեծ պաշտօններ վարելու ի Գաղղիա եւ յԵգիպտոս, վերադարձաւ յԱնգլիա. անսի վերստին գնաց ի Գաղղիա, ուր մեռաւ ի 1743։ Հրատարակեց բազմաթիւ երկասիրութիւններ գաղղիերէն ընտիր ոմով, յորս վարժ Ֆենէլօնի, Պասմարիւն Թիւրքէնի, եւն։

կայի, Պուերթօնեան թշուառ թագաւորին հռչակաւոր նախարարին ելեւնտական գործոց: Յետ տասն ամաց, ի 1786, Սամուէլ Թէյլըր անգլիացին նոր դրութիւն մի հնարեց սղագրութեան, յորում առաջին անգամ՝ սղագրական նշաններն իրարու միանալով բառեր կը կազմէին սովորական գիրերու նման: Զայս դրութիւն գաղղիերէն լեզուի յարմարցուցին Թէոտոր-Բիէր Պէրթէն⁽¹⁾ եւ Քուլօն տը Թէֆլօ, որ արագագրութիւն (Tachygraphie) անուանեց զայն:

Քուլօն տը Թէֆլօ զիւր առաջին երկասիրութիւն ներկայացուց Գիտութեանց Ակադեմիայի Բարիզու (1776). սորա գովեստիւքը քաջալերեալ մեծատան տարի յարատեւութեամբ աշխատեցաւ կատարելագործելու իւր գործը: Քսանէն աւելի եղանակ հնարեց, եւ հուսկ ուրեմն նոցա չորսով յաջողեցաւ ընդօրինակել ճառ մի: Ի վարձ այս յաջողութեան՝ նորա սղագրական ցուցակները (Tableaux tachygraphiques) արձանագրուեցան՝ գովաբանական տեղեկագրով՝ նոյն Ակադեմիայի յիշատակարանաց մէջ (1787): Մի եւ նոյն տարուան մէջ Լուդովիկոս Ժ.Պ. կարգեց զԹէֆլօ իւր դպրապետ սղագիր: Հրատարակեց եւ ի 1802 մի երկասիրութիւն, զոր ձօնեց առաջին Հիւսպատտին: Թէֆլօյի եղանակը հիմնեալ է լեզուին՝ քերականութեան եւ երկրաչափութեան սկզբանց վրայ: Իւր եղանակին մէջ 32 նշան կայ, որոց 12ը ձայնաւոր եւ 20ը բաղաձայն սառից համար:

Հակառակ անխոնջ ջանից Թէֆլօյի՝ սղագրութիւնը մեծ ծաւալումն չունեցաւ ի Գաղղիա մինչեւ. յմեծ Յեղափոխութիւն: Այս արուեստ այնքան սովաւ մշակուած էր մինչեւ այն ժամանակ, զի երբ յեղափոխական պերճախօսք սկսան իւրեանց ճառերով թնդացունել խորհրդարանին որահը, Մօնիթէօր Իւնիսիտեղ լրագիրը չկարողացաւ գլուխել մի սղագիր՝ սահմանագրական ժողովին նիստերուն տեղեկագիրներն հաղորդելու համար իւր ընթերցողաց: Այն պատմական նիստերու մի համառօտ տեղեկագիրը շարագրեց Մարէ, նախկին փաստարան Պուերթօնեի խորհրդարանի, եւ որ ապա՝ Նարօլէօնի Առաջնոյ ժամանակ՝ եղեւ դուքս

(1) Ծնաւ ի Պրի ի 1760 եւ մեռաւ ի Բարիզ ի 1819: Սա՝ բազմաթիւ թարգմանութիւններ երկասիրեց յանգլիերէնէ: Սորա Յաղագս կատարեալ սղագրութեան անուն զիրքն չորրորդ անգամ տպագրեցաւ ի 1803:

Պատանոյի եւ նախարար արտաքին գործոց ի 1811 եւ նախարար պատերազմական գործոց ի 1813: Մարէ սղաքրութեան տեղեակ չէր, բայց իւր զօրաւոր յիշողութիւնը եւ մտաւորական կորովը մեծապէս նպաստաւոր եղին այս գլխաւորին ձեռնարկի: այսու ամենայնիւ Մօնիքեօր չկրցաւ հրատարակել հաւատարմարար՝ բայց միայն այն ճառերը որ գրուած կամ նախապէս պատրաստեալ էին: Օրէնսդրական ժողովի մէջ տարօրինակ հնար մ'ի գործ գրուեցաւ, որոյ կիրառութիւնը Լօիօկրաֆ անուն լրագրոյ կը վերագրուի: Ժողովիս նախագահին թիկնաթոռին յետոյս չինուած վանդակապատ խցկի մէջ մի քանի խմբագիրք կը նստէին բոլորածեւ սեղանի մի շուրջը եւ կը գրէին ամէն խօսք կամ մատենը խօսից որ կը լսէին: այս գրութիւնք կը հաւաքուէին ապա եւ կը շարադասուէին՝ ամբողջութիւն մի կազմելու համար: Յիշեմ սոսա հետաքրքրական տեղեկութիւն մի: ի 10 Օգոստոս 1792 Լուդովիկոս Ժ.Պ. եւ իւր ընտանիքը բազմած էին Լօիօկրաֆի խցկին մէջ, մինչդեռ իւրեանց բազմին վրայ կը վիճէր ժողովը:

Տիրեքոսաւրի ժամանակ (1795—1799) միայն՝ սղաքրութեան կիրառութիւնն սկսաւ յաճախել: Բաւական ճարտար սղաքիրներ կային, բայց սոքա աւելի կը զբաղէին փաստաբաններու եւ ուսուցչաց ճառերով: Փաղկոյ առաջին կայսերութեան ժամանակ սղաքրութեան կիրառութիւնը մնաց այս անձուկ սահմանի մէջ ու չկարողացաւ ծաւալուիլ՝ քաղաքական ինչ ինչ պատճառներու համար: Բայց յոյժ մշակուեցաւ 1814 էն ի վեր, քանզի երեսփոխանական կառավարութիւնն աւելի լայնանիստ հիման վրայ հաստատուելով՝ առաջի սղաքրութեան եւս բացաւ ընդարձակ մի ստալարէզ: 1817 էն մինչեւ 1830 Մօնիքեօր պաշտօնական լրագիրը մի կամ երկու սղաքիր ունէր՝ խորհրդարաններու տեղեկագիրներն հաղորդելու համար: Աս տակաւ տակաւ յաւել իւր սղաքրաց թիւը եւ կարգաւորեց նոցա պաշտօնին կազմակերպութիւնը ⁽¹⁾, որ, ի 1848, վերջնական կերպիւ հաստատուեցաւ եւ մնաց նոյն ձեւի մէջ մինչեւ զայ-

(1) Պարէ յիշել զՖլօրօն, Մօնիքեօրի առաջնակարգ սղաքիրներէն մին, որ 1848ի Փետրուարի Ֆեբրուարի 10էն յետոյ անգամ եղել առ ժամանակակալ կառավարութեան, եւ ապա նախարար երկրագործութեան եւ վա-

սօր յերկուս խորհրդարանս Բարիցու (1), ուր սղաղրութեան կիրառութիւնը հետեւեալ կերպիւ կը կատարուի (2) :

Երկու գաս սղաղրաց կայ . առաջինք , որ բազմաթիւ են , բեմին ստորտօր կը կենան՝ ստքի վրայ՝ ի ձախակողմն նախագահի . ստքա կը փոխանակուին ամէն երկու րօպէ : Մասնաւոր մի ժամանակացոյցի միակ տեսլը երկու րօպէի մէջ չըջանը կատարելով ճշդիւ կ'իմացունէ նոցա այն սրահը յորում իւրեանց սղաղտօնը կը սկսի եւ յորում կ'աւարտի : Այս սղաղրիք տասնի չափ են . երբ մին տառնձնանայ գծած նշաններն ի գիր անցունելու համար՝ 18 րօպէ կը արուի իւրեն այս գործը կատարելու համար : Երկրորդ գասու սղաղիրք , որ նուազ են թուով , տանտարանին խօսքերը կը նշանակեն՝ բեմին միւս կողմը կեցած . ստքա կը փոխուին ամէն քսուորք ժամու : Առաջինք իւրեանց նշաններն ի սփորական գիր կը փոխեն հինգ տա հինգ թուարկեալ թերթերու վրայ՝ գասակարգութեան ղիւրու թիւն մատուցանելու համար , եւ իւրեանց գրութիւնքն կ'անցունեն հետզհետէ երկրորդ գասու սղաղրաց ի վերաքննութիւն . ստքա կը համեմատեն զայնս իւրեանց սղաղրեալ տեղեկագրին հետ , եւ , եթէ հարկ ըլլայ , կը լրացունեն կամ կ'ուզդեն : Մի տնօրէն եւ մի օգնական տնօրէն սղաղտուորեալ են հսկելու այս ձեռնարկի կատարեալ գործադրութեան վրայ : Այս օրինակ կանոնաւոր կազմակերպութեան շնորհիւ կարող կը լինին Պաշտօնակոն Օրագրոյն յանձնելու ամբողջ տեղեկագիր մի՝ երկարագոյն իսկ մի նիստի փակմանէ՝ անմիջապէս յետոյ :

Մինչեւ հիմա չատ եղանակներ հնարուեր են յԱնգղիա , ի Գաղղիա , ի Ֆերմանիա եւ յԻտալիա՝ հիմամբ նման են ի-

նաւակնութեան : Ֆլորօն Գուլօն՝ ի Թէֆլիսի գրութեամբ կը գործէր , բայց զայն բարեփոխեր էր :

(1) Սղաղրական պաշտօնն առ ժամանակ մի խափանեցաւ ի խորհրդարանս Գաղղիոյ . 1851ի գեղեցեմբեր 2էն յետոյ սղաղիրք արձակուեցան եւ փոխանակ նոցա հարորդած ամբողջ տեղեկագիրներու՝ բաւականացան հսկիւն մի քաղուածով փոփոխութեանց : Նաքդէօն Գ.ի կայսերութեան վերջին տարիներու մէջ միայն վերահաստատուեցան սղաղիրք իւրեանց պաշտօնին մէջ ի խորհրդարանս :

(2) Ծերակուսի եւ երեսփոխանաց ժողովներու սղաղիրք կ'ընտելին յէս մեցման :

րարու, տարրերութիւնը մանրամասնաց մէջ է միայն: Դիտելի է զի սակն սղազիրք մի եւ նոյն ձեւերը կը դործածեն, այսինքն ուղղահայեաց՝ կողմնակի՝ զուգահեռական գիծեր են, որոյէս ըսի նախորդ յօդուածիս մէջ: Զայս եւս յաւելում գի իւրաքանչիւր սղազիր կը փոխէ ուսած գրութիւնը եւ մասնաւոր նշաններ կը հնարէ իւր գրութեան համար, այնպէս զի մի սղազիր չէ կարող ընթեռնուլ ա՛յլ սղազրի երկը: Ներկայ դարուս սիկւրէն ի վեր հրատարակուած սղազրական բազմութիւ երկասիրութիւններէն յիշենք Մօնթինիի Արեւոտագի միքսիս, Քօնէն որ Յրէնէանի Արեւոտագի եկգաթ, Կրօսէնի, Ասթիւնի, Շօփէնի, Լակաշի, Միտի, Էմէ Բարի, Իրօլիմ Բրէփօյի երկասիրութիւնները: Սոցա եղանակները Թէյլըրի եղանակէն ծագում առեր են: Ռամսէյի վանկական եղանակին կը վերաբերին Պլանի Օլիկրափին (համայնագրութիւն) ի 1802, Վիտալի Նօթօրափին (նշանագրութիւն) ի 1819, Տէլբինօ իտալացւոյն եղանակ, ի 1848, Անթօնիօ Մանեարօնի Մեքօօ քօրիֆօ-քրաքիֆօ սի արեւոտագիս տաղարեալ ի 1848, ի Թրիեսթէ, Լէօնէ Նորլէնկիի Լա արեւոտագիս ին սիս ղիցիօնի տաղարեալ ի 1855 ի Թրիեսթէ. Ա. Թաւրօյի Քուրքրաքիֆ ե քօրիֆ սը արեւոտագի տաղարեալ ի 1861 ի Բարիզ եւ ի Նանթ, Տիւրլուայէ եղբարց արեւոտագի Տիւրլուայէ, ում կը հետեւի յօդուածադիրը, Թօնտօրի սղազրութիւնը (1868). Անտրէի եւ Լուի Անտրէի սղազրութիւնը (1887). առաջինը Գաղղիոյ ձերակուտի, իսկ երկրորդը դատարանաց սղազիր են: Սկիթ տը Մարթէնովիլ հրատարակեց ի 1849 սղազրութեան մի պատմութիւն, զոր Թօնտօր արտատպեց ապա ի Բարիզ:

ՈՒՂԵՐԶ

Ի ՏՕՆԻ ՍՐԲՈՅ ՀՕՐԵ ՄԵՐՈՅ

ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒՍԱԽՈՐԶԻ

ԱՌ

ԱՄԵՆ. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՊԵՏՐՈՍ Ժ. ԱԶԱՐԵԱՆ

Ա. . ՊԱՏՐԻԱՐԿ

Գեղեղանիկ Հայրապետ ,

Երբ իմ ընկերք ինձ տաին ,
Թէ՛ մեր գիւղին հանդիսին
Հոգեւոր Տէրն ալ սիրով
Դալ խոստացեր է զիրով .
Առի մեւան՝ թուղթ՝ գրիչ ,
Եւ ըսի . ո՛չ Լուսաւորիչ ,
Մտաւալ միտքիս տունը եռանդ ,
Հոգւոյս՝ կորով , սրբութիւն՝ խանդ ,
Որ կարենամ ես այն օր
Հեշտիւ յայտնել մեր Սուրբ Հօր՝
Յանուն իմ եւ ընկերաց ,
Թէ՛ մեր շատ եմք զգաժուած ,
Որ պիտ' հաճի զմեզ օրհնել ,
Մեզ նոր խրախոյս շընորհել ,
Եւ մեր գիւղի մանկութեան
Նոր զարկ մի տալ կրթութեան :
Երկա՛ր ժամեր զըրեցի ,

Ջիհաննեցայ՝ քերեցի.
Ո՛չ որ օգնեց, ոչ Հայր՝ Մայր,
Յոգնած էի ես ընդ վա՛յր:
Աշխատութեա՛նս ապարդիւն
Ա՛յս է ահա պատմութիւն:
Հա՛յր հոգեւոր, այս անգամ
Ինձ շատ կանուխ է՝ կր զգամ.
Բայց գալ տարի մեծացած,
Աստ քաջի պէս ես կանգնած
Երգեր սրբոէս իմ բղխեալ
Պիտի կարդամ Ձեզ ուղղեալ:

Միջագիւղ, 17 յունիս 1890.

Աշակերտ Ս.Գրիգոր Լուսաւորչեան

Վարժարանի

ՋԱՐԵՆ ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ

ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ ԱՐՇԱՐՈՒՆԵԱՅ ՔՈՐԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՄԵԿԼՈՒԹԻՒՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՈՑ

Ա. Զ. Գ.

Անտոնեան Միաբանութիւնը ի բազմաց հետեւ կը բաղ-
ձար իւր Մատենադարանին գրչագրական ճոխութիւնը ներ-
կայացունել Ազգին. բայց ծանր և արգելիչ պատճառներ
և պատահարներ խափանարար եղած էին իւր այս բաղ-
ձանաց զործադրութեան, որոնք յարդիւս բոլոր իմիք բար-
ձուած ըլլալով, և միանգամայն տեսնալով ուսումնասիրու-
թեան օր բոլոր օրէ ծաւալիլը ի մէջ Ազգին, և գրական Հան-
դիսից ալ բազմանալը, որոց վերայ աւելցած վերջերս և
Պատկեր Հանդէսը, խնդրութեամբ սրտի իւր այս բաղձա-

նաց կատարման համար փութացաւ իբրեւ միջնորդ ընդու-
նիլ սոյն վերջին Հանդէսը. որով և հրամայուեցաւ ինձ,
դիւանապետիս նորին Միագանձութեան, հաղորդել ըստ
պատշաճի խմբագրութեան Պատկեր Հանդիսին, նախ հրու-
ջակաւորն Պիտիկեայ գիրքը. երկրորդ՝ Գրիգորիս Արշարու-
նեայ Քորեպիսկոպոսի երկասիրութիւնքը. յօրինեալ ըստ
խնդրանաց Վահանայ Կամսարականի, յորչորջեալն Պատրիկ
մեծ : Սա ձանձրացած, ի Յունաց առ Ազգն հասուցած չա-
րիքներէն, առանձնացած էր Բագրեւանդայ գաւառին Ս.
Աստուածածնայ վանուց մէջ, ուր կը ճգնէր Սուրբ Գրոց
ընթերցմամբ :

Գրիգորիս Արշարունեայ Քորեպիսկոպոսը վեցերորդ
դարուն վերջերը սկսած էր ծաղկիլ, և իւր «Ընթերցուածոց
մեկնութեամբ» մեծ համբաւ հանել ի մէջ ազգին : Միա-
բանութեանս Դիւանին մէջ գտնուած երկասիրութիւնք հե-
ղինակիս՝ բառական ստուար զործ մի ըլլալուն, ի ճաճ չե-
րեցաւ Հանդիսիս միջոցաւ ի հրատարակ հանել, եւս ա-
ռաւել զործոյն միօրինակութիւնը ի նկատի առնելով : Ուս-
տի հարկ համարուեցաւ միայն զործոյն յառաջաբանով ի
միասին առանձինն գլուխ մը տպագրութեան յանձնել. և
այս մի միայն բանասիրաց զաղափար մը տալու հեղինա-
կին ոճոյն և տաղանդին նկատմամբ. խոստանալով այժ-
մէն, ի դէպ ժամու, առանձինն տպագրութեամբ ի լոյս
հանել ամբողջ երկասիրութիւնքը :

Ի Միշագիւղ Կ. Պօլսոյ, 1890 Մայիս 27.

Յ. ԲԱՏԱԵՆ ԶՈՏՈՅԵԱՆ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՈՑ

ԶՈՐ ԱՐԱՐԵԱԼ Է

Յ. ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ ԱՐՇԱՐՈՒՆԵԱՅ ԲՈՐԵՎՈՍԿԱՎՈՍԻ

— — — — —

Ա. Զարկ բանիս որ պահանջներ յինչն փոխադրեմ՝
յաղագոս աստուածային բնութեացուածոցն՝ ո՛ր կամարականդ
Վահան՝ որտարիկ, հասուցի՛ քեզ յամրագոյն։ Ո՛չ ՚ի հա-
րուստ մտաց ուրաք ժողովեալ։ Եւ ո՛չ ՚ի բարձրագոյն բա-
նից յառաջագոյն ուսեալ, այլ յաշխատութենէ աղքատի-
մաց խորհրդոցս գտեալ նուստ ասացուածովք։ . . .

Եւ վասն այտարիկ հե՛ղք առ այսպիսի փոյթս գտայ
յառաջագոյն՝ զի մի՛ նուազ զպոյծսու ջա՛հ խմտտութեան
եկեղեցւոյ երեւեցուցից։ Եւ կամ՝ արտա՛ր զվայելուչ զգե-
ղեցիութիւն խորհրդոցս։ Վասնզի ուժատրաց ոմանց եւ
հոգեւորաց յառաքինութիւնն պատշաճ վարկաց զգործս
զայս։ Բայց վասն զի ա՛յր եւ մե՛ծ եւ ողջախո՛հ մտօք՝ պա-
կեալ ծերութեամբ եւ խմտտութեամբ։ Իբրեւ թաղաւոր
յԱստուծոյ ՚ի ժամանակիս ՚ի միջի մերում։ Եւ յորդորական
հրաման տէրութեանդ քոյ մի՛շտ մարտիկաց զիրաց ՚ի հե՛ղք
երկջտտութեան մտաց իմոց։ Որ իբրեւ ահագին իմն խորոց
հանդիպիլ խմտտութեան բնութեացուածոցն, ցնորեցա՛յ ՚ի
խորհուրդս, եւ որտիցեալ ՚ի փոխուստ գարձոյ բազում
անդամ՝ ՚ի հնազանդութենէ յայսպիսի հրամանաց։ Իսկ ա՛յժմ
վերստին հոտելոյ հրամանիս քո՝ ո՛չ կարցի ՚ի զիմի, ուստի
խաւսաթիկ յառաջագոյն իբրեւ յալեաց ծովս, այժմ՝ ՚ի նոյն
գարձեալ զիմեցի վատահելով ՚ի շնորհ հոգւոյն սրբոյ։ Ո՛չ
զիտեմ հնազանդութեամբ թէ յանդգնութեամբ, սակայն
զիմեցի իբրեւ ՚ի զբախտին զգեղեցկատեսակ Աստուծոյ տես-
չութեամբն առ մարդն՝ լի՛ զանազան պաղովք Քրիստոսի
փրկութեան խորհրդովքն։ Ընդ որս անբաւութիւն մարդա-
սիրութեանն չարք կալով ՚ի խորհուրդս՝ քաղեցի ըստ իւ-
րաքանչիւր մարդ արեւական ասացուածոյ զՔրիստոսի փրկ-
ութեան պտուղս՝ զոր կարգեալ յսկանդ պատմութեան

բանիս ընծայելով ի սեղան քաջախորհուրդ խմաստութեանդ քո : Զի ընկալեալ զհնազանդութիւն յօժարութեանս իմոյ ըստ կարի զոր ինչ ընծայեցիս՝ վայելեացե՛ս . եւ իբրեւ խոհե՛մ անձն եւ զօրաւոր մոօք , տկարութեանս իմոյ՝ կամ յանդգնութեանս ներեացես . . . :

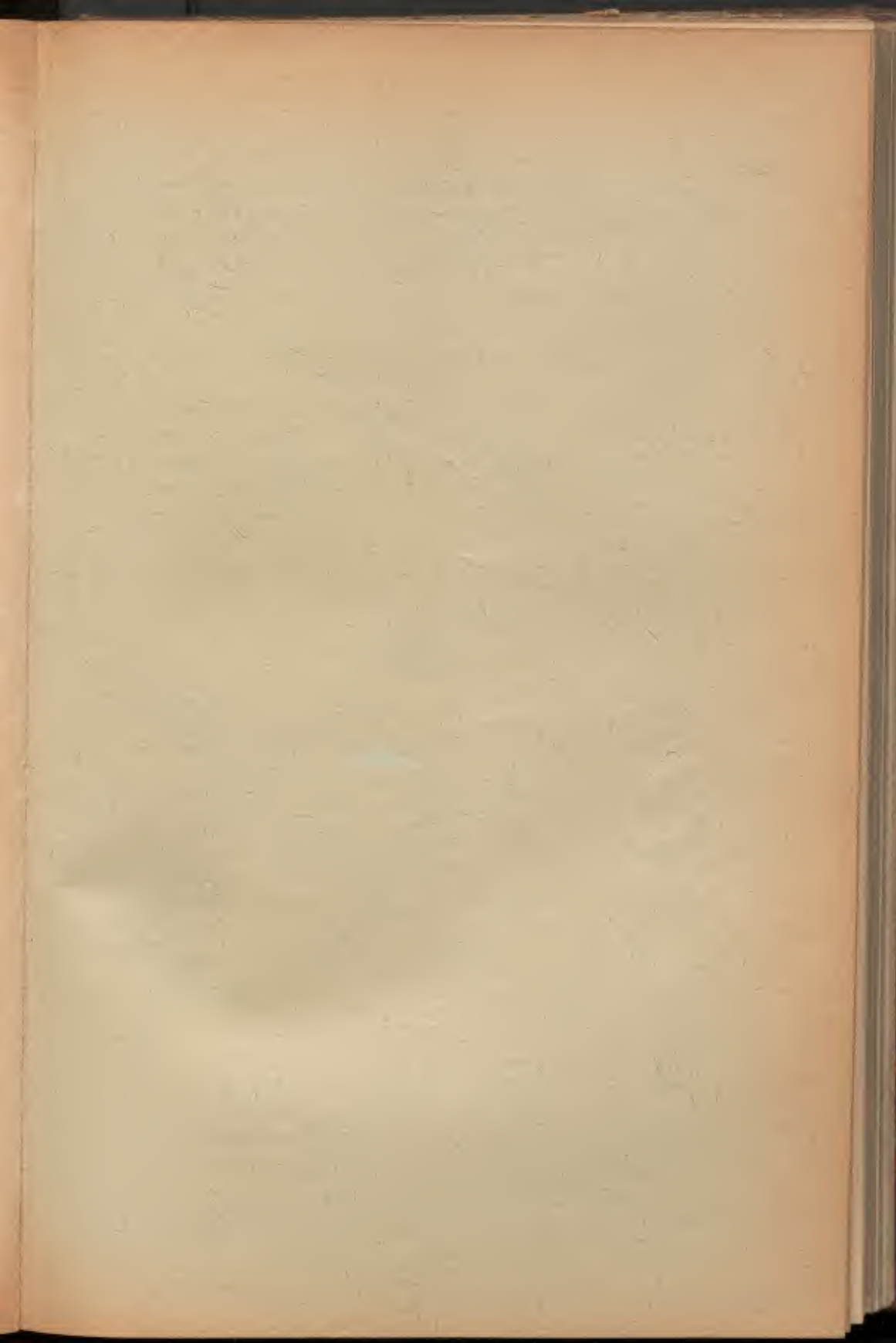
ՅԱՂԱԳՍ ՔԱՌԱՍՆԵԿԻ ՊԱՀՈՑՆ

Վասն ընդարձակագոյն եւ երկայնագոյն տակոյ եւ գրեւոյ՝ զօրինակ եւ զխորհուրդ քառասներորդի պահոցն բազմաց յառաջագոյն , զոր կարի գեղեցկապէս խորհրդածեցին , աւելորդ է զայնոսիկ գրել եւ փառս գուղանալ : Բայց եւ տառնց հիման առաջնոցն՝ ոչ ոք կարէ չինել զբան կամ զգործ , զի մի՛ ամենեւին օտար լինիցին , եւ մի՛ անկարօտ առաջնորդելոյ նոցա զբանն : Բայց զերկուսեանն չափաւորապէս եւ ի պէտս ըսողացն ընդեւութեանն :

Շարադարեկի

ՈՒՂՂԵԼԻՔ

Պատկեր երես 40 Արարական , պէտք է կարդալ Ավարաց .
 » » 105 , 107 , 108 Շաս , » » » Շար .
 » » 100 Իվեղի , » » » աւեղի :

Պատկեր ստանենինգ օր մի անգամ կը հրատարակուի :
Բաժանորդագրութեան շարեկան գինն է Կ. Պօլսոյ հա-
մար 40 դանեկան , իսկ զատուաց եւ օտար երկիրներու հա-
մար 50 դանեկան , բոլորսարի ծախքը ի միասին հաշուելով :

Իւրաքանչիւր թիւ 3 դանեկան է :

Պատկերի խմբագրութեանն է ի Բերա , Եէշիլ փողոց ,
Թիւ 1 , ուր պէ՛տ է դիմել բաժանորդագրութեան եւ քերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :